RES HISTORICA 52, 2021

DOI:10.17951/rh.2021.52.61-83

Agnieszka Nalewajek
(Cardinal Stefan Wyszyński University in Warsaw, Poland)
https://orcid.org/0000-0001-5155-4511
Email: a.nalewajek@uksw.edu.pl

O liczebności dworu królewskiego Kazimierza Jagiellończyka w świetle spisów dworzan z 1470 i 1478 r.

Population of the Royal Court of Casimir IV Jagiellon in the Light of the Censuses of Courtiers from the Years 1470 and 1478

ABSTRACT

The hitherto unpublished excerpts from the account record of sub-treasuries from the years 1470 and 1478, which were dispensed by Tomasz Trąmbczyński, and which are kept in the Central Archives of Historical Records in Warsaw (Crown Treasury Archive Complex, Branch 1 Royal Accounts, ref. no. 338; Division 85 Crown Army Signature Registers, ref. no. 1) feature comprehensive lists of equerries with the court of Casimir IV Jagiellon, therefore constituting invaluable sources of knowledge about the organization, composition and population of the Polish royal court at that time. Among some of the insights they offer is the clear distinction between courtiers and royal valets among the members of the

PUBLICATION INFO				
			e-ISSN: 2449-8467 ISSN: 2082-6060	OPEN ACCESS
THE AUTHOR'S ADDRESS: Agnieszka Nalewajek, the Institute of History, the Faculty of History of the Cardinal Stefan Wyszyński University in Warsaw, 1/3 Wóycickiego Street, building 23, Warsaw 01-938, Poland				
SOURCE OF FUNDING: Financed from the author's own funds				
SUBMITTED: 2020.10.19	ACCEPTED: 2021.09.04		PUBLISHED ONLINE: 2021.12.28	
WEBSITE OF THE JOURNAL: https://journals.umcs.pl/rh			EDITORIAL COMMITTEE E-mail: reshistorica@umcs.pl	

court who maintained post riders in their service. The inventory indicates that the royal court at that time consisted of about 80 persons having post riders at their disposal. Half of this quorum was composed of the members of the court who served as royal courtiers, including those who held central and court-based offices. The group of royal valets with post riders at their disposal also amounted to 40 people. Based on the data drawn from the lists of equerries, it can be estimated that in 1478 there were about 650–660 horses in the postal service of the members of the court of King Casimir IV Jagiellon. These findings show that the court of the ruler consisted of 30 persons with post riders more than calculated by M. Wilska on the basis of the published royal accounts. Taking into account the new data, it can be assumed that the court of King Casimir IV Jagiellon consisted of at least 160 courtiers, while upon consideration of the number of equestrian postal units, it may be inferred that this quorum encompassed 730–740 persons.

Key words: Polish royal court, royal accounts, the Jagiellonian Dynasty (Jagiellons), Kazimierz Jagiellończyk (Casimir IV Jagiellon)

STRESZCZENIE

W nieopublikowanych fragmentach rachunków podskarbińskich Tomasza Trąmbczyńskiego z 1470 i 1478 r. przechowywanych w Archiwum Głównym Akt Dawnych w Warszawie (Zespół Archiwum Skarbu Koronnego, Oddział 1 Rachunki Królewskie, sygn. 338; Oddział 85 Rejestry Popisowe Wojska Koronnego, sygn. 1) znajdują się całościowe wykazy dworzan konnych Kazimierza Jagiellończyka, które stanowią bezcenne źródła wiedzy o organizacji, składzie i liczebności polskiego dworu monarszego w tym okresie. Między innymi ukazują czytelne rozróżnienie członków dworu, którzy posiadali w służbie poczty konne, na dworzan i pokojowców królewskich. Z wykazów wynika, że w skład dworu królewskiego w tym czasie wchodziło na stałe około 80 osób mających poczty konne. Połowę tej liczby stanowili członkowie dworu pełniący funkcje dworzan królewskich łącznie z należącymi do tej grupy osobami piastującymi urzędy centralne i nadworne. Do 40 osób dochodziła również liczba pokojowców królewskich mających poczty konne. Na podstawie danych opartych na wykazach dworzan konnych można oszacować, że w pocztach członków dworu króla Kazimierza Jagiellończyka w 1478 r. znajdowało się w sumie około 650–660 koni. Z ustaleń tych wynika, że w skład dworu władcy wchodziło 30 osób z pocztami konnymi więcej, niż obliczyła w oparciu o opublikowane rachunki królewskie M. Wilska. Uwzględniając nowe dane można przyjąć, że dwór króla Kazimierza Jagiellończyka liczył co najmniej 160 osób, a przy uwzględnieniu liczebności pocztów konnych około 730–740 osób.

Słowa kluczowe: polski dwór monarszy, rachunki królewskie, Jagiellonowie, Kazimierz Jagiellończyk

W badaniach nad polskim dworem monarszym za panowania pierwszych Jagiellonów podstawową trudność stanowi niedostatek materiałów źródłowych ukazujących organizację tej instytucji w drugiej połowie XV w. Wynika to w dużej mierze ze znacznych luk w ocalałej dokumentacji sporządzanej na dworze królewskim w okresie panowania Kazimierza Jagiellończyka. Zachowane źródła, w szczególności księgi rachunkowe,

DOI: 10.17951/rh.2021.52.61-83

są fragmentaryczne i nie pozwalają na dokładniejsze poznanie struktur organizacyjnych oraz porządku godności i stanowisk na dworze[1]. W efekcie naukowego zainteresowania problematyką dworską ponad trzydzieści lat temu ukazał się artykuł Małgorzaty Wilskiej dotyczący liczebności dworu Kazimierza Jagiellończyka w świetle opublikowanych rachunków królewskich, w którym autorka przedstawiła ustalenia na temat wielkości polskiego dworu monarszego w czasie panowania tego władcy w oparciu o listy wypłat dla dworzan oraz służby dworskiej znajdujące się w księgach rachunkowych wydanych przez Stanisława Gawędę, Zbigniewa Perzanowskiego i Annę Strzelecką[2]. Do tematyki liczebności dworu królewskiego w czasach pierwszych Jagiellonów powróciła ostatnio Bożena Czwojdrak, która w artykule poświęconym tej kwestii przybliżyła na podstawie dotychczasowych badań wiedzę o wielkości dworów władców jagiellońskich i ich małżonek do okresu objęcia tronu polskiego przez Zygmunta I. Zwraca ona uwagę, że ustalenia w tym zakresie zależą od sposobu wykorzystania przez badaczy bazy źródłowej[3]. Zagadnienie liczebności dworu króla Kazimierza Jagiellończyka rozpatrywane było dotychczas tylko w oparciu o opublikowane rejestry rachunkowe, bez sięgania do pozostałych fragmentów rachunków nadwornych z czasów panowania tego władcy, które zachowały się w Archiwum Głównym Akt Dawnych w Warszawie. Dlatego warto zwrócić uwagę na szerzej nieznane rachunki sporządzone przez podskarbiego nadwornego Tomasza Trąmbczyńskiego z 1470 r. (Rachunki Królewskie, sygn. 338) oraz z 1478 r. (Rejestry Popisowe Wojska Koronnego, sygn. 1), w których znajdują się całościowe wykazy osób (*curienses*) pełniących wówczas służbę dworską z pocztami konnymi[4].

---

[1] U. Borkowska, *Dynastia Jagiellonów w Polsce*, Warszawa 2012, s. 125–128; eadem, *Rachunki królewskie jako źródło do poznania praktyk religijnych Jagiellonów*, w: *Peregrinatio ad veritatem. Studia ofiarowane Profesor Aleksandrze Witkowskiej OSU z okazji 40-lecia pracy naukowej*, Lublin 2004, s. 47–63; B. Czwojdrak, *Dwory królewskie w Polsce w XV wieku – stan badań i postulaty badawcze*, w: *Curia regis, curia reginalis. Dwory królewskie w średniowiecznej Europie Środkowowschodniej – stan badań i postulaty badawcze*, red. B. Czwojdrak, A. Januszek-Sieradzka, Sandomierz 2014, s. 59–60, 70.

[2] M. Wilska, *Liczebność dworu Kazimierza Jagiellończyka w świetle opublikowanych rachunków*, „Kwartalnik Historyczny" 1987, 94, 4, s. 111–118; *Rachunki królewskie z lat 1471–1472 i 1476–1478*, oprac. S. Gawęda, Z. Perzanowski, A. Strzelecka, Wrocław 1960.

[3] B. Czwojdrak, *Liczebność dworów późnośredniowiecznych i wczesnonowożytnych władców polskich*, „Roczniki Dziejów Społecznych i Gospodarczych" 2016, 76, s. 209–224.

[4] Archiwum Główne Akt Dawnych [dalej: AGAD], Archiwum Skarbu Koronnego [dalej: ASK], Oddział 1 Rachunki Królewskie [dalej: RK], sygn. 338, k. 2–27; Oddział 85 Rejestry Popisowe Wojska Koronnego [dalej: RP], sygn. 1, k. 43–46, 51–52. Tomasz Trąmbczyński (zm. 1479) – podskarbi nadworny (1469–1479). *Urzędnicy centralni i nadworni*

DOI: 10.17951/rh.2021.52.61-83

Fragment rachunków królewskich z 1470 r. rozpoczyna się od zestawienia przychodów w dniach od 14 czerwca do 23 sierpnia, które podskarbi Trąmbczyński zebrał na wypłaty dla dworzan udających się z władcą w podróż do Kamieńca, aby przyjąć hołd od hospodara mołdawskiego Stefana[5]. Zawiera między innymi odrębne listy wypłat dla dworzan (*curienses*) i pokojowców (*cubicularii*) Kazimierza Jagiellończyka, a także dla członków dworu królowej Elżbiety oraz dla duchownych (*sacerdotii*) należących do kaplic pary królewskiej[6]. Na dalszych kartach znajdują się zapisy dotyczące bieżących dochodów i wydatków nadwornych w dniach od 19 września do 24 grudnia 1470 r.[7] Dwa wykazy dworzan konnych z 1478 r. mieszczą się w rejestrze rotmistrzów z lat 1478–1481 zapoczątkowanym przez podskarbiego Trąmbczyńskiego[8]. Rękopis zaczyna się od zestawienia członków dworu posiadających w służbie poczty, sporządzonego w Nowym Mieście Korczynie 10 października 1478 r. (*Regestrum curiensium in Nova Civitate Korczin a sabbato ante sancte Hedwigis proximo festum*)[9]. Natomiast ostatnie zapisy z 1478 r. obejmują wykaz członków delegacji królewskiej i świty dworskiej (*Curienses in Saxoniam ituri*), udających się na wesele drugiej córki Kazimierza Jagiellończyka, królewny Zofii, z margrabią brandenburskim Fryderykiem Hohenzollernem, które odbyło się we Frankfurcie nad Odrą 14 lutego 1479 r.[10]

Polski XIV–XVIII wieku. Spisy, oprac. K. Chłapowski et al., red. A. Gąsiorowski, Kórnik 1992, nr 777.

[5] AGAD, ASK, RK, sygn. 338, k. 2, 5, 9. Hołd hospodara Stefana w Kamieńcu w 1470 r. nie doszedł do skutku. Kazimierz Jagiellończyk spędził wówczas kilka tygodni we Lwowie. Zob. G. Rutkowska, *Itinerarium króla Kazimierza Jagiellończyka 1440–1492*, Warszawa 2014, s. 228.

[6] AGAD, ASK, RK, sygn. 338, k. 3–3v, 5–7v, 9–9v.

[7] *Ibidem*, k. 15–19, 20–27.

[8] Rejestr rotmistrzów królewskich z lat 1478–1481, w którym odnotowano wykazy dworzan, niewątpliwie powstał w ramach prowadzonych na dworze Kazimierza Jagiellończyka rachunków podskarbińskich. Stanowi on pierwszy przykład zachowanej księgi rachunkowej z drugiej połowy XV w. mającej formę imiennego rejestru płac. Księga była zapoczątkowana przez podskarbiego Tomasza Trąmbczyńskiego i objęła pierwsze lata urzędowania Jana Łąki, który wcześniej pełnił funkcję notariusza u swego poprzednika. Jan Łąka (zm. 1498) – podskarbi nadworny (1479–1487). *Urzędnicy centralni*, nr 778. W znajdującym się w niej wykazie dworzan występuje wzmianka o notariuszu podlegającym prowadzącemu rejestr: *Isti dedi XX fl. per meum notarium*. AGAD, ASK, RP, sygn. 1, k. 45.

[9] AGAD, ASK, RP, sygn. 1, k. 43–46. Opublikowane rachunki królewskie Kazimierza Jagiellończyka z lat 1476–1478 zawierają zapisy do 7 IX 1478 r. Zob. *Rachunki*, s. 260.

[10] AGAD, ASK, RP, sygn. 1, k. 51–52. O istnieniu tych rachunków pisał wcześniej Waldemar Bukowski. Na ich podstawie został przez niego przygotowany artykuł na temat frankfurckiego wesela Zofii Jagiellonki z edycją źródłową znajdujący się w druku. Zob. W. Bukowski, *Krąg rodzinny Jana Długosza*, w: *Jan Długosz (1415–1480). Życie i dzieła*, red. L. Korczak, M.D. Kowalski, P. Węcowski, Kraków 2016, s. 54. Wiadomości na temat

DOI: 10.17951/rh.2021.52.61-83

Spisy dworzan z 1470 i 1478 r. stanowią bezcenne źródła do badań nad polskim dworem monarszym w drugiej połowie XV w. Przedstawiają całościowe listy obejmujące osoby zaliczane do kategorii dworzan konnych (*curienses*), które posiadały w służbie dworskiej (*servitium curiensium*) poczty o określonej wielkości[11]. Podobnych zbiorczych spisów brakuje dla pozostałego personelu wchodzącego w skład dworu, czyli osób należących do familii dworskiej (*familia*)[12]. Wykaz z 10 października 1478 r. ukazuje czytelny podział dworzan konnych na osoby sprawujące funkcje dworzan, łącznie z podlegającymi pod tę kategorię urzędnikami centralnymi i nadwornymi, oraz na pokojowców królewskich. Do grona dworzan konnych zaliczano wówczas również osoby posiadające poczty, które były członkami dworu synów królewskich[13]. Spisy wyraźnie wskazują także na odrębność dworu królowej, która miała własnych dworzan i pokojowców służących z pocztami konnymi.

W rachunkach z 1470 r. najpierw odnotowano wykaz dworzan i pokojowców królowej obejmujący 21 osób, a także kapelanów służących na dworach pary monarszej. Wydaje się, że kolejność, w której zaczęto wymieniać członków dworu królowej Elżbiety, nie była przypadkowa, lecz odzwierciedlała miejsca w hierarchii godności na polskim dworze monarszym[14]. Na dalszych kartach rachunków znajdowały się listy dworzan i pokojowców królewskich, którzy uczestniczyli w wyjeździe Kazimierza Jagiellończyka na Ruś. Pierwsza lista płac dla dworzan władcy obejmowała 26 dostojników służących na dworze z pocztami oraz marszałka wielkiego Królestwa Polskiego, który dostał wraz z nimi, jak zaznaczył pod-

małżeństwa Zofii Jagiellonki pochodzą z jej biogramu. M. Duczmal, *Jagiellonowie. Leksykon biograficzny*, Kraków 1996, s. 498.

[11] Na rzadkie występowanie w rachunkach królewskich spisów obejmujących wszystkich dworzan oraz specyfikę list wypłat, na których odnotowywano osoby otrzymujące wynagrodzenie w danym dniu zwróciła uwagę U. Borkowska, *op. cit.*, s. 127. Pojęcie *servitium curiensium* pojawia się w rachunkach królewskich Jana Olbrachta m.in. w związku z rozróżnieniem wypłat dla rotmistrzów jazdy zaciężnej z tytułu uposażenia należnego za służbę na zasadzie dworzan konnych oraz świadczeń wynikających z tytułu wykonywania zadań rotmistrzowskich. AGAD, ASK, Oddział 86, Rachunki z przychodów i wydatków na potrzeby wojska [dalej: RW], sygn. 2, k. 171–171v; AGAD, ASK, RK, sygn. 22, k. 82v.

[12] Określenie familia jako nazwa personelu zajmującego się obsługą dworu występuje w rachunkach królewskich Jana Olbrachta. AGAD, ASK, RK, sygn. 22, k. 56, 75v. Zob. A. Nalewajek, *Na królewskim dworze Jana Olbrachta*, „Roczniki Humanistyczne" 2011, 59, 2, s. 52.

[13] AGAD, ASK, RP, sygn. 1, k. 43–46.

[14] Przykłady wykazów członków dworu opartych o pozycje według hierarchii dworskiej można znaleźć w późniejszych, starannie prowadzonych rachunkach królewicza Zygmunta Jagiellończyka z lat 1500–1507. Zob. *Účty dvora prince Zikmunda Jagellonského vévody hlohovského a opavského, nejvyššího hetmana Slezska a Lužic, z let (1493) 1500–1507*, wyd. P. Kozak, Praha 2014, s. 100–101, 207–209, 271–273, 443–448, 497–501, 526–532, 567–572, 625–631.

DOI: 10.17951/rh.2021.52.61-83

skarbi, wypłatę na wydatki bez należności za poczet. Trąmbczyński podał informacje o liczebności pocztów, wysokości wypłaconego świadczenia za służbę liczonego po 3 floreny *pro equis*, a także zaznaczał ilość koni z uzbrojeniem kopijniczym[15]. W podsumowaniu odnotował, że wysokość kwoty wypłaconej dworzanom wynosiła 1809 florenów, a w pocztach znajdowało się łącznie 267 koni[16]. Dane oparte na liście wypłat obejmującej dworzan królewskich przedstawia zamieszczona poniżej tabela.

Tab. 1. Statystyka dworzan królewskich według listy wypłat znajdującej się w rachunkach z 1470 r.

Wielkość pocztu	Właściciel pocztu	Liczba pocztów	Liczba jeźdźców
-	marszałek wielki Jan Rytwiański	1	-
20-konny	Jan i Florian Żychlińscy Paweł Jasieński	2	40
18-konny	Piotr Kurozwęcki	1	18
15-konny	Mikołaj Kościelecki	1	15
14-konny	marszałek dworu Michał Lasocki Zbigniew Tęczyński	2	28
13-konny	Dobiesław Kurozwęcki Jan Kurozwęcki	2	26
12-konny	Piotr Kmita Jakub Zaklika Piotr Dunin	3	36
10-konny	Jakub Pieniążek z bratem Mikołaj Chrząstowski Działyński	3	30
8-konny	Marek Ratolth	1	8
7-konny	Piotr Balicki Marcisz z Wrocimowic Jan Długosz	3	21
6-konny	Mikołaj Odrowąż Piotr Pieniążek Jan Zeleński Piotr Firlej Jan syn sędziego lubelskiego Ebermunth	6	36
5-konny	Paweł Węgier	1	5
4-konny	Dersław Bielawski	1	4
RAZEM	27	27	267

[15] AGAD, ASK, RK, sygn. 338, k. 5–6.
[16] *Ibidem*, k. 6.

DOI: 10.17951/rh.2021.52.61-83

Wykaz osób zaliczanych do grona dworzan królewskich ujętych w zestawieniu dostojników i członków dworu, którzy otrzymali uposażenie za poczty w pierwszej kolejności, był niepełny. Na dalszych kartach rachunków z 1470 r. podskarbi wymienił 18 następnych osób, którym wypłacił uposażenie z tytułu służby konnej. Dane dotyczące tych osób ukazuje poniższa tabela.

Tab. 2. Statystyka obejmująca pozostałe osoby występujące w roli dworzan królewskich w rachunkach z 1470 r.

Wielkość pocztu	Właściciel pocztu	Liczba pocztów	Liczba jeźdźców
20-konny	książę zatorski Janusz Andrzej Górski Ostuchowski	3	60
18-konny	Stanisław Pilecki	1	18
10-konny	Rafał Ryterski Jakubowski Jan Turek Birkowski	4	40
8-konny	Słupowski Mosiński Mikołaj Kurozwęcki	3	24
7-konny	Bielawski	1	7
6-konny	Borzywój Jukowski Dominik Gunicki Marcin Nowomiejski	4	24
4-konny	sędzia Grzymała Lubrański	2	8
RAZEM	18	18	181

Z przedstawionych danych wynika, że w rachunkach z 1470 r. odnotowano w sumie 45 osób figurujących na listach wypłat dla dworzan królewskich. Łącznie w pocztach, za które wypłacono wówczas uposażenie, znajdowało się 448 koni. Trzeba zaznaczyć, że powyższe dane dotyczyły osób, które posiadały w tym czasie poczty konne na zasadzie służby dworskiej, uczestniczących w wyjeździe Kazimierza Jagiellończyka na hołd hospodara. W zestawieniu byli nieuwzględnieni niektórzy dostojnicy dworscy, na przykład podskarbi wielki i podskarbi nadworny oraz podkanclerzy posiadający poczty konne. Jednocześnie figurowały w nim osoby, które polski władca gościł wówczas na dworze królewskim, między innymi książę zatorski Janusz[17].

[17] *Ibidem*, k. 6v.

DOI: 10.17951/rh.2021.52.61-83

Po zapisach dotyczących dworzan podskarbi Trąmbczyński sporządził oddzielną listę wypłat obejmującą pokojowców królewskich wraz z informacjami o wielkości ich pocztów, wysokości wypłacanego wynagrodzenia i liczbie koni z uzbrojeniem kopijniczym[18]. Odnotował 40 pokojowców, którzy brali udział w wyprawie, posiadających w służbie dworskiej nie mniej niż po 2 wierzchowce. W pocztach należących do osób sprawujących tę funkcję znajdowało się w sumie 191 koni. Informacje dotyczące liczby oraz wielkości pocztów pokojowców królewskich zamieszczone są w poniższej tabeli.

Tab. 3. Statystyka pokojowców królewskich, którzy wchodzili w skład wyprawy na hołd hospodara mołdawskiego Stefana do Kamieńca na podstawie wykazu w rachunkach z 1470 r.

Wielkość pocztu	Właściciel pocztu	Liczba pocztów	Liczba jeźdźców
6-konny	Mikołaj Słabosz	1	6
5-konny	Strzałkowski	1	5
4-konny	Stańczyk, Marcisz, Dersław Wąs, Leniek, Jan Rycerz, Maciej, Kuropatwa, Jan ze Starej Łomży, Jakub Slunski, Żarnowiecki, Szberski, Boguchwał, Targowicki, Wincenty Kobyk, Januszek, Modliszowski, Czyrski	17	68
2-konny	Tomasz Persztyński, Jan Morawski, Koracz, Wośnicki, Jakub Chrobrzeński, Ninota, Myszopad, Piotr Domaracki, Jakub Koracz, Skotnicki, Mikołaj Kijański, Wilhelm, Potkański, Piotr Dzik, Wołczko, Olbracht, Paweł Chotecki, Litwoszek, Janek Masłomiaski, Jan Szostek, Książątko	21	42
Razem	40	40	191

Rachunki z 1470 r. rzucają światło na różne kwestie dotyczące składu i liczebności dworu królewskiego, które stają się bardziej czytelne na podstawie dwóch spisów dworzan konnych z 1478 r. znajdujących się we fragmencie rejestru rotmistrzów z lat 1478–1481. Umieszczone tam wykazy zasadniczo pokazują pełne listy osób podlegających pod kategorię *curienses*, którym należało wypłacać świadczenia z tytułu posiadania pocztów konnych w służbie dworskiej.

[18] *Ibidem*, k. 9–9v.

DOI: 10.17951/rh.2021.52.61-83

Spis sporządzony w związku z wypłatą wynagrodzenia w Nowym Mieście Korczynie 10 października 1478 r. rozpoczyna się od listy dworzan królewskich, na której znajdowało się 40 osób, między innymi piastujących urzędy centralne i nadworne oraz inne stanowiska dworskie. Za dworzanami wymieniona była podobna liczba pokojowców królewskich[19]. Spis kończył się zestawieniem członków dworu królewiczów, które w przeważającej części nie zachowało się z powodu braku dużego fragmentu karty. Dlatego przedstawiane analizy będą dotyczyć dworu króla Kazimierza Jagiellończyka, liczonego bez dworzan synów władcy[20]. Dane oparte na całościowym rejestrze dworzan z 1478 r. ukazuje zamieszczona niżej tabela.

Tab. 4. Statystyka dworzan i pokojowców królewskich na podstawie wykazu dworzan konnych z 10 października 1478 r.

Dostojnicy i dworzanie królewscy			
Wielkość pocztu	Właściciel pocztu	Liczba dworzan	Liczba jeźdźców
30-konny	marszałek wielki Rafał Jarosławski podkanclerzy Stanisław Kurozwęcki podskarbi wielki Paweł Jasieński	3	90
26-konny	marszałek dworu Piotr Kurozwęcki Feliks Paniewski Andrzej Górski	3	78
24-konny	Jan Pilecki	1	24
16-konny	Dobiesław Kurozwęcki Krzesław Kurozwęcki	2	32
14-konny	Zbigniew Tęczyński Mikołaj Tęczyński	2	28
12-konny	Andrzej Kmita Sobieński Hieronim Branicki Gniewosz Wnorowski Jan Łabędź Mikołaj Plechowski Piotr Mosiński z Bnina Jan Jukowski Jan Ossoliński Hieronim z Nowego Miasta Jan Chodecki Rafał Leszczyński	11	132

[19] AGAD, ASK, RP, sygn. 1, k. 43–45v.
[20] *Ibidem*, k. 46.

DOI: 10.17951/rh.2021.52.61-83

Tab. 4. cd.

10-konny	Jan Długosz Heindrich Alemanus Stanisław Pieniążek Mikołaj Pieniążek	4	40
8-konny	Piotr Balicki* Jakub Koracz Florian Pacanowski Stanisław Budziszowski	4	32
6 konny	Śwircz Colo Janusz Weresz Sochaczowski Jan Ebermunt sędzia nadworny Jakub Klonowski Jan Suchodolski	7	42
4-konny	Gabriel Bajerski	1	4
Brak informacji	Marszałkowic Stanisław Lanckoroński** Sasin	2	-
RAZEM	40	40	502
Pokojowcy królewscy			
Wielkość pocztu	Właściciel pocztu	Liczba pokojowców	Liczba jeźdźców
8-konny	Dominik Litwos z Kazanowa Czyrski	2	16
6-konny	Zawisza Róża Borzyszowski Dziersław Wąs ze Smogorzewa Jan Rycerz	3	18
4-konny	Boguchwał, Stańczyk, Maciejek, Marcisz, Ninota, Targowicki, Skotnicki, Leniek, Kijański	9	36
2-konny	Wylam, Mathias Lenart, Żarnowiecki, Perstyński, Jan Gorzycki, Miklasz Swab, Januszek, Dersław Dudek, Dzberski, Obałek, Rudski, Dzyash Jankowski, Huhrowski, Śmietanka, Jan Mzura, Cieciorka, Gut, Szostek, Garbowski	19	38

DOI: 10.17951/rh.2021.52.61-83

Tab. 4. cd.

1-konny	Gorzycki	1	1
Brak informacji	Krupski Iwaszko Ormianin	2	-
RAZEM	36	36	109

* W rejestrze nie odnotowano liczby wierzchowców, które posiadał w służbie Piotr Balicki. Ze spisu świty dworskiej wysłanej na wesele królewny Zofii wiadomo, że służył on z pocztem 8-konnym. *Ibidem*, k. 51.

** Liczba wierzchowców nie jest znana w przypadku Stanisława Lanckorońskiego zwanego Marszałkowicem oraz Sasina. Lanckoroński, który w 1479 r. został marszałkiem nadwornym, ze względu na wpływową pozycję, mógł posiadać duży poczet, nawet 20-konny. Wiadomo, że z pocztem o tej wielkości uczestniczył w weselu najstarszej córki Kazimierza Jagiellończyka, Jadwigi, w 1475 r. Stanisław Lanckoroński z Brzezia (zm. 1489) – marszałek nadworny (1479–1489). *Urzędnicy centralni*, nr 443; M. Biskup, *Wokół „lanshuckiego wesela" 1475 roku*, w: M. Biskup, K. Górski, *Kazimierz Jagiellończyk: zbiór studiów o Polsce drugiej połowy XV wieku*, Warszawa 1987, s. 297.

Z pewnością kilka osób będących członkami dworu władcy i posiadających poczty zostało w wykazie dworzan konnych z października 1478 r. pominiętych. Pośród dworzan królewskich nie wymienieni zostali podskarbi Tomasz Trąmbczyński, a także Florian Żychliński[21]. Przy ich uwzględnieniu liczba dworzan władcy w październiku 1478 r. sięgała do 42 osób, a stan liczbowy koni w należących do nich pocztach wynosił około 530–540 wierzchowców[22]. Na liście obejmującej pokojowców władcy nie ujęto co najmniej 4 osób, które posiadały poczty, figurujących na listach wypłat w opublikowanych rachunkach z lat 1477–1478[23]. Z drugiej strony zestawienie ukazuje złożoność grona pokojowców, do którego, obok osób posiadających poczty liczące co najmniej 2 konie, należeli pokojowcy służący z jednym wierzchowcem lub *sine equis*[24]. Ci ostatni znajdowali się w grupie przejściowej pomiędzy kategorią *curienses* w znaczeniu dworzanie konni, pod którą zasadniczo nie podlegali, a familią dworską, do

[21] Podskarbi nadworny Tomasz Trąmbczyński posiadał poczet 6-konny, a Florian Żychliński miał poczet 10-konny. *Rachunki*, s. 205. Florian Żychliński figurował wśród dworzan w spisie delegacji na wesele królewny Zofii Jagiellonki. AGAD, ASK, RP, sygn. 1, k. 51v.

[22] W rejestrze dworzan z października 1478 r. odnotowano 502 konie. Kolejne 16 koni znajdowało się w pocztach Tomasza Trąmbczyńskiego i Floriana Żychlińskiego. Dwa poczty należące do Stanisława Lanckorońskiego oraz Sasina liczyły zapewne ponad 20 koni. Por. przyp. 21 i 22.

[23] Między innymi brakowało Wincentego Kobyka, Wulkowskiego, Stanisława Czecha oraz Leżnickiego. *Rachunki*, s. 192, 263.

[24] Określenia *cubicularius in equis*, bądź *cubicularius ad equos serviens* oraz *cubicularius sine equis*, były używane w rachunkach królewicza Zygmunta Jagiellończyka. *Účty dvora*, s. 185, 220, 221.

DOI: 10.17951/rh.2021.52.61-83

której należeli tzw. pokojowcy mniejsi[25]. Gradację pokojowców królewskich wyraźniej uwydatniają rachunki z 1470 r., z których wynika, że na dworze monarszym Kazimierza Jagiellończyka służyła 40-osobowa grupa pokojowców władcy posiadających w służbie dworskiej poczty liczące nie mniej niż 2 konie. Zapewne tyle samo pokojowców królewskich zaliczanych do kategorii dworzan konnych służyło na dworze władcy w 1478 r. Według szacunków w pocztach pokojowców królewskich znajdowało się wówczas około 115–120 koni.

Na podstawie ustaleń opartych na spisach znajdujących się niewydanych rachunkach z 1470 i 1478 r. można przyjąć, że w skład dworu królewskiego Kazimierza Jagiellończyka wchodziło około 80 dworzan konnych, w tym ponad 40 osób sprawujących funkcje dworzan oraz 40 pełniących obowiązki pokojowców, którzy łącznie posiadali w służbie dworskiej około 650–660 koni. W statystykach tych nie zostały ujęte osoby służące z pocztami, które wchodziły w skład dworu synów królewskich, a także należące do odrębnego dworu królowej Elżbiety. Według opublikowanych rachunków z lat 1477–1477 na dworze królewiczów znajdowało się około 10 osób z pocztami. W sumie liczyły one około 28–30 koni[26]. Z tego wynika, że w 1478 r. na dworze królewskim Kazimierza Jagiellończyka i jego synów utrzymywano ponad 680 koni w pocztach osób, które służyły na zasadzie *servitii curiensium*. Dworzanie i pokojowcy królowej Elżbiety, pomijając osoby służące z jednym koniem, posiadali łącznie w służbie dworskiej ponad 30 koni. Stan liczbowy koni w pocztach dworzan i pokojowców króla oraz jego synów, a także w pocztach dworzan królowej wynosił ponad 710 wierzchowców. Ogólna liczba osób służących konno w składzie dworu królewskiego była z pewnością wyższa od wynikającej z przedstawionych obliczeń, bowiem w szacunkach nie zostali uwzględnieni pokojowcy z jednym koniem utrzymywanym z pensji dworskiej.

Statystyki te różnią się znacząco od wcześniejszych ustaleń Małgorzaty Wilskiej opartych na listach wypłat z lat 1477–1478, które nie obejmowały sporej części członków dworu podlegających pod kategorię dworzan konnych[27]. Rozbieżność w liczbie dworzan konnych króla Kazimierza Jagiellończyka na podstawie list wypłat z listopada 1477 r. oraz października

[25] Byli oni wymieniani po pokojowcach służących z pocztami. *Ibidem*, s. 185, 220, 221. W rachunkach królewskich Jana Olbrachta *cubicularii iuniores* byli umieszczani w spisach członków familii dworskiej. AGAD, ASK, RK, sygn. 22, k. 17, 34, 56v, 57. Funkcję pokojowców mniejszych (*cubicularius parvus*) odnotowują opublikowane rachunki królewskie Kazimierza Jagiellończyka. *Rachunki*, s. 58, 93, 140. Występowała ona także na dworze królewicza Zygmunta Jagiellończyka. *Účty dvora*, s. 279.

[26] *Rachunki*, s. 208; M. Wilska, *op. cit.*, s. 113.

[27] M. Wilska, *op. cit.*, s. 113–114.

DOI: 10.17951/rh.2021.52.61-83

1478 r. dotyczyła około 30 osób, a różnica w liczebności w pocztach wynosiła ponad 300 koni. Znaczące dysproporcje w statystykach obejmujących dworzan konnych wynikały głównie z faktu zapisywania na listach wypłat tylko osób, które otrzymały wynagrodzenie, natomiast rejestr z października 1478 r. opiera się na zbiorczym spisie członków dworu monarszego. Gotowy wykaz dworzan i pokojowców królewskich oraz członków dworu królewiczów zawierający informacje o liczbie posiadanych przez nich koni posłużył podskarbiemu Trąmbczyńskiemu do odnotowywania przekazanych świadczeń za poczty, które wypłacał wówczas w wysokości aż 5 florenów *pro equis*, przypuszczalnie stanowiącej w tym czasie stawkę należną na jednego konia w poczcie za dwa kwartały służby dworskiej[28]. W porównaniu do danych z listopada 1477 r., z których wynika, że wypłatę otrzymało wówczas 51 osób z dworu króla mających poczty liczące 342 jeźdźców, w październiku 1478 r. wypłatę dostała mniejsza liczba dworzan konnych obejmująca 47 osób, w tym 30 pełniących funkcje dworzan i 17 sprawujących obowiązki pokojowców, z pocztami o łącznej liczbie 524 koni. Suma świadczeń za pełnienie służby dworskiej z pocztami wydana 10 października 1478 r. wyniosła 2200 florenów, z czego 1850 florenów otrzymali dworzanie, a 350 florenów trafiło do rąk pokojowców królewskich[29]. Koszty uposażenia wszystkich dworzan konnych władcy przy kwocie wypłaty 5 florenów na jednego konia mieściły się w granicach 3250–3300 florenów, a łącznie z członkami dworu królewiczów 3400 florenów.

W świetle danych opartych na spisach dworzan konnych znajdujących się w niewydanych rachunkach z 1470 i 1478 r. należałoby podnieść dotychczasowe statystyki dotyczące liczebności całego dworu królewskiego Kazimierza Jagiellończyka, według których w jego skład wchodziło 100–130 osób, a z pocztami około 500[30]. Opierając się na ustaleniach M. Wilskiej można przyjąć, że na dworze władcy znajdowało się około 80 osób zaliczanych do familii dworskiej[31]. Z tego wynika, że dwór króla Kazi-

[28] M. Wilska zwróciła uwagę, że w tym okresie podczas wypłat dla dworzan przekazywano wynagrodzenie przeważnie w wysokości po 2 floreny na jednego konia w poczcie, rzadziej po 1 florenie. W listopadzie 1477 r. wypłacano dworzanom po 2 floreny na jednego konia w pocztach. *Ibidem*, s. 113.

[29] Wynagrodzenia w tym dniu nie przekazano trzem najwyższym dygnitarzom dworu królewskiego, którzy mieli poczty 30-konne, a także trzem dworzanom mającym poczty liczące 8, 10 i 12 wierzchowców. Wypłaty nie dostały też trzy osoby z pocztami 6-konnymi oraz 14 pokojowców służących z 2 wierzchowcami i jeden mający 1 konia. Nie otrzymały jej również osoby, przy których nie odnotowano liczby wierzchowców.

[30] B. Czwojdrak, *op. cit.*, s. 218.

[31] Zakładając, że w liczbie 130 członków dworu króla, którzy otrzymali wynagrodzenie w listopadzie 1477 r., było 51 dworzan konnych, to liczba osób pozostałych wynosiła 79.

DOI: 10.17951/rh.2021.52.61-83

mierza w latach 1477–1478 liczył w sumie około 160 osób, a z pocztami w granicach 730–740 osób. Ogólna liczebność dworu królewskiego łącznie z dworem królewiczów wynosiła wówczas około 180 osób, a z pocztami oscylowała w granicach 770–780 osób.

Stan liczbowy dworu monarszego w tym okresie w zasadzie nie ulegał większym zmianom. Następowały oczywiście zmiany w wielkości pocztów dworzan konnych przy zachowaniu liczebności składu osobowego. Widać to między innymi przy porównaniu liczebności grupy pokojowców królewskich w oparciu o rachunki z 1470 i 1478 r., która w obu przypadkach obejmowała podobną liczbę osób i stan liczbowy pocztów. Można przypuszczać, że na tej zasadzie była utrzymywana także liczebność dworzan władcy, która rozkładała się na poszczególne osoby w zależności od stanu liczbowego pocztów najważniejszych dostojników dworu[32]. Na podstawie rejestru dworzan z października 1478 r. wiadomo, że osoby piastujące urzędy marszałka wielkiego, podkanclerzego oraz podskarbiego wielkiego posiadały wówczas w służbie dworskiej poczty 30-konne[33]. W porównaniu do list dworzan królewskich znajdujących się w rachunkach z 1470, jak również w rachunkach z 1477 r., nie odnotowano wówczas pocztów 20 i 18-konnych[34]. Rozmiary pocztów należących do dostojników dworskich podlegały zazwyczaj wzrostowi do osiągnięcia maksymalnej wielkości[35].

Zachowane rachunki królewskie Kazimierza Jagiellończyka wskazują, że członkowie dworu monarszego w ramach pełnienia zwykłej służby dworskiej mogli posiadać do 26 koni, z wyjątkiem urzędników centralnych, których poczty mogły liczyć do 30 koni. W 1478 r. poczty 30-konne mieli, jak już wspomniano, marszałek wielki, podkanclerzy i podskarbi wielki. Z pocztami 26-konnymi służył marszałek nadworny, a także dwie osoby, którym król powierzał funkcje dowódcze nad wojskiem: Andrzej Górski oraz Feliks Paniewski otwierający poczet hetmanów wielkich[36].

M. Wilska, *op. cit.*, s. 113–114.

[32] O utrzymywaniu stanu liczbowego koni w pocztach dworzan może na przykład świadczyć wielkość pocztów Dobiesława i Krzesława Kurozwęckich. W 1477 r. pierwszy z nich miał 20, a drugi 12 koni. Rok później obydwaj posiadali poczty 16-konne. *Rachunki*, s. 204–205; AGAD, ASK, RP, sygn. 1, k. 44–44v.

[33] AGAD, ASK, RP, sygn. 1, k. 43v.

[34] Por. M. Wilska, *op. cit.*, s. 114.

[35] Przykładowo, w 1477 r. podkanclerzy Stanisław Kurozwęcki posiadał poczet 26-konny, a marszałek nadworny Piotr Kurozwęcki służył z pocztem 20-konnym. W następnym roku podkanclerzy miał już poczet 30-konny, a marszałek dworu 26-konny. *Ibidem*, s. 114; AGAD, ASK, RP, sygn. 1, k. 43–43v.

[36] W rejestrze dworzan konnych występował jako Szczęsny. AGAD, ASK, RP, sygn. 1, k. 43v. W wydanych rachunkach znajduje się wzmianka o wysłaniu do Szczęsnego

DOI: 10.17951/rh.2021.52.61-83

Spośród osób figurujących wówczas na liście dworzan Kazimierza Jagiellończyka, mniej więcej jedna czwarta ogółu miała poczty 12-konne. Byli to synowie kasztelanów oraz wojewodów, a także osoby zajmujące wysokie stanowiska w hierarchii ziemskiej lub przedstawiciele szlachty, którzy dzięki służbie dworskiej awansowali do grona znamienitych dworzan królewskich[37]. Poczty 12-konne świadczyły o pochodzeniu z wpływowych rodów oraz wysokiej randze na dworze monarszym. Przywilej posiadania pocztów składających się z większej liczby koni przysługiwał dostojnikom sprawującym ważniejsze urzędy w hierarchii dworskiej, a także najbliższym współpracownikom władcy. Pokazują to dane dotyczące wielkości pocztów należących wówczas do Jana Pileckiego, Dobiesława i Krzesława Kurozwęckich, a także Zbigniewa i Mikołaja Tęczyńskich[38]. Warto podkreślić, że służba w charakterze dworzan konnych w jednakowym stopniu obejmowała również przedstawicieli stanu duchownego pełniących urzędy oraz funkcje dworskie, dlatego w ich gronie figurowali podkanclerzy Stanisław Kurozwęcki, sekretarz wielki Krzesław Kurozwęcki, kanonik Jan Długosz, a także Piotr Mosiński z Bnina będący sekretarzem królewskim oraz jeden z notariuszy Gabriel Bajerski.

---

oraz Pileckiego, który następnie także figurował na liście dworzan, przez podkanclerzego jednego z notariuszy królewskich 11 VII 1479 r. *Rachunki*, s. 241. Feliks Paniewski (zm. 1488) – hetman (1485–1488?). *Urzędnicy centralni*, nr 116. Zob. A. Bołdyrew, *Piechota zaciężna w Polsce w pierwszej połowie XVI wieku*, Warszawa 2011, s. 41, 44. Obecność Paniewskiego na liście dworzan wskazuje na nieznany w dotychczasowych badaniach nad kształtowaniem się urzędu hetmańskiego fakt, że osoby pełniące tę funkcję zaliczały się do grona dygnitarzy dworskich. Zob. Z. Spieralski, *Geneza i początki hetmaństwa w Polsce*, „Studia i Materiały do Historii Wojskowości w Polsce" 1960, 5, s. 295–348; K. Niemczyk, *Kilka uwag do genezy i początków hetmaństwa w Polsce*, „Średniowiecze Polskie i Powszechne" 2014, 6 (10), s. 319–333; eadem, *Wojskowa emanacja władzy królewskiej w osobie hetmana na przełomie XV i XVI w.*, w: *Władza a społeczeństwo*, red. A. Bryłka, T. Kałuski, M. Korbaś, Katowice 2016, s. 150–161. Za panowania Jana Olbrachta w szeregach członków dworu królewskiego znajdował się hetman Jan Trnka z Raciborzan, którego nazwisko zostało wpisane do zbiorczego rejestru dworzan konnych, ale nie sporządzono zestawienia przekazanych mu świadczeń. Nazwisko Trnki figurowało także na zachowanej w tym rękopisie liście dworzan, którym wypłacono wynagrodzenie za służbę podczas oblężenia Suczawy w 1497 r. Suma, którą wtedy otrzymał, może wskazywać, że uczestniczył on w wyprawie mołdawskiej z pocztem liczącym 50 koni. AGAD, ASK, RW, sygn. 2, k. 90, 107.

[37] Późniejsze źródła pokazują, że regułę tę zastosowano na przykład w stosunku do Jana Aleksandra Tarnowskiego, syna wojewody krakowskiego Jana Amora Tarnowskiego, który wszedł w skład dworu następcy Kazimierza Jagiellończyka w sierpniu 1492 r. z pocztem 12-konnym. A. Nalewajek, *Dworzanie królewicza Jana Olbrachta w latach 1487–1492. Przyczynek do badań nad karierami rodów szlacheckich w czasach jagiellońskich*, „Średniowiecze Polskie i Powszechne" 2018, 10 (14), s. 195.

[38] AGAD, ASK, RP, sygn. 1, k. 43–44v.

DOI: 10.17951/rh.2021.52.61-83

Generalnie w grupie dworzan królewskich Kazimierza Jagiellończyka w tym czasie przeważały duże poczty liczące od 12 wierzchowców wzwyż. Mniej osób posiadało poczty o mniejszej liczbie koni. Z analizowanych danych wynika, że wielkość pocztów dworzan władcy rozpoczynała się od 4 wierzchowców, przy czym odnotowano tylko jedną osobę, która sprawowała wówczas tę funkcję z pocztem 4-konnym[39]. W zasadzie liczebność pocztów dworzan zaczynała się od pocztów 6-konnych, które miało wówczas co najmniej 8 osób. Zwraca uwagę fakt niewystępowania w rejestrze z października 1478 r. pocztów o nieparzystej liczbie koni. Na liście wypłat z listopada 1477 r. znajdowało się natomiast aż 6 osób posiadających poczty 5-konne[40]. Z porównania spisów dworzan królewskich z 1477 i 1478 r. wynika, że w tym czasie wzrosła liczba pocztów składających się 6, a także 12 koni, a pomniejszyła się liczba pocztów 10-konnych oraz 5-konnych, w przypadku tych ostatnich spadając do zera.

W świetle rejestru dworzan konnych z 1478 r. inaczej przedstawiały się proporcje liczebności pocztów na liście pokojowców królewskich. Najważniejsi wśród nich posiadali poczty 8 oraz 6-konne, czyli w dolnym przedziale wielkości pocztów osób, które obejmowały funkcje dworzan królewskich. W gronie pokojowców władcy pozostawało niewielu *curienses* z pocztami o tej wielkości. Łącznie było to 5 osób. Przeważająca liczba pokojowców figurujących w spisie służyła z pocztami 4-konnymi, albo z 2 wierzchowcami. Z danych opartych na spisie z 1478 r. wynika, że poczty 2-konne posiadało 19 osób, co stanowiło, podobnie, jak w 1470 r., około połowy wszystkich pokojowców zaliczanych do kategorii dworzan konnych. W porównaniu do stanu liczbowego z 1470 r. mniej osób z tej grupy miało poczty 4-konne, ale nie było większej różnicy w ogólnym stanie liczbowym, ponieważ wyrównywali ją pokojowcy służący z pocztami liczącymi po 8 i 6 koni. Informacje zaczerpnięte z rejestru dworzan z października 1478 r. pozwalają sporządzić dokładniejszą statystykę, dotyczącą wielkości pocztów konnych należących do członków dworu króla Kazimierza Jagiellończyka, w stosunku do dotychczasowych ustaleń Małgorzaty Wilskiej opartych na liście wypłat z listopada 1477 r., znajdującej się w opublikowanych rachunkach królewskich[41]. Porównanie danych zaczerpniętych z tych źródeł przedstawia zamieszczona poniżej tabela.

[39] Chodzi o Gabriela Bajerskiego, który był pisarzem królewskim. I. Sułkowska-Kurasiowa, *Polska kancelaria królewska w latach 1447–1506*, Wrocław 1967, s. 107.

[40] M. Wilska, *op. cit.*, s. 114.

[41] Por. *ibidem*, s. 114.

DOI: 10.17951/rh.2021.52.61-83

Tab. 5. Statystyka dotycząca stanu liczbowego pocztów członków dworu królewskiego według ustaleń opartych na wykazach z 1477 i 1478 r.

Wielkość pocztu	Liczba w 1477 r.	Liczba w 1478 r.
30-konny	-	3
26-konny	2	3
24-konny	-	1
20-konny	2	-
16-konny	-	2
14-konny	1	2
12-konny	4	11
10-konny	6	4
8-konny	3	6
6 konny	3	10
5-konny	6	-
4-konny	4	10
2-konny	20	19
Razem	51	71

Z powodu pominięcia niektórych informacji statystyka oparta na rejestrze z 1478 r. jest również niepełna, ponieważ nie uwzględnia pocztów należących do 4 osób pełniących funkcje dworzan oraz kilku pokojowców królewskich zaliczanych do kategorii dworzan konnych. Przedstawione dane nie zawierają stanu liczbowego pocztów należących do osób służących w tym czasie na dworze królewiczów, które miały wielkość od 2 do 6 koni[42].

Na podstawie wykazu dworzan konnych z października 1478 r. rysuje się dość przejrzysty schemat organizacyjny dworu monarszego oparty na hierarchii godności i funkcji dworskich. Najwyżej w hierarchii stali dworzanie królewscy, którzy stanowili reprezentację władcy i dworu monarszego jako instytucji państwowej. Na pozycjach dworzan znajdowali się najbardziej wpływowi członkowie dworu, w tym osoby piastujące urzędy centralne i nadworne. Należy zaznaczyć, że spis z 1478 r. nie pokazuje hierarchii godności na dworze królewskim, według której dworzanie zajmowali miejsca w obecności władcy[43]. Niżej w hierarchii dworskiej usytuowani byli pokojowcy. Pełnili oni rolę kadry dworu, która wzrasta-

[42] W świetle listy wypłat z 1477 r. trzy osoby wchodzące w skład dworu królewiczów posiadały poczty 6-konne, po jednej osobie służyło z pocztami liczącymi 4 i 3 konie, natomiast cztery osoby miały poczty 2-konne. Ponadto cztery osoby służyły z 1 koniem. *Rachunki*, s. 209.

[43] U. Borkowska, *op. cit.*, s. 125–127.

DOI: 10.17951/rh.2021.52.61-83

ła w strukturach tej instytucji. Rejestr wyraźnie odróżnia osoby mające status dworzan (*curienses*) oraz pokojowców (*cubicularii*), ale wskazuje, że należeli do wspólnej kategorii dworzan konnych. Pokazuje czytelne rozróżnianie terminologiczne tych funkcji dworskich, które w księgach rachunkowych zazwyczaj stosowano niezbyt precyzyjnie.

Więcej światła na te kwestie rzuca sporządzony przez podskarbiego Trąmbczyńskiego pod koniec 1478 r. spis delegacji królewskiej wysłanej na wesele królewny Zofii (*Curienses in Saxoniam ituri*). Na początku zestawienia figurowali udający się na ślub córki władcy członkowie jego dworu monarszego z marszałkiem nadwornym na czele. Następnie wymienieni byli dostojnicy i dworzanie z Wielkopolski (*ex Polonia maiori*). Ostatnia część spisu zawierała listę osób (*cubicularii*) tworzących dwór królewny, na czele z ochmistrzem (*magister curie*)[44]. W wykazie świty dworskiej wysłanej na wesele Zofii terminu *cubicularii*, oznaczającego osoby sprawujące funkcje pokojowców, użyto jako określenia, które było stosowane w odniesieniu do członków dworów dzieci królewskich. Termin *curienses* służył w spisie jako określenie wszystkich osób wchodzących w skład delegacji królewskiej, także tych nie będących członkami dworu monarszego, lecz uczestniczących w niej z pocztami konnymi na koszt dworski. Wynika z tego, że pojęcie *curienses* było również używane w odniesieniu do osób wynagradzanych za poczty na zasadzie dworzan konnych, które pełniły służbę poza dworem monarszym. Inny przykład sprawowania służby na zewnątrz tej instytucji może stanowić przynależność do oddziałów nadwornych podczas wypraw i działań wojennych[45].

Spis dostojników wysłanych na wesele królewny Zofii powstał w związku z wypłatą osobnego uposażenia za pełnienie służby z pocztami konnymi, które przysługiwało dworzanom z tytułu udziału w wyprawie za granicę. Stawka wypłacanego świadczenia wynosiła po 5 florenów na jednego konia w poczcie. Podobnie, jak podczas wypłaty należności za służbę dworską w październiku 1478 r., podskarbi Trąmbczyński miał przygotowany pełny wykaz członków delegacji zawierający informacje o wielkości należących do nich pocztów, w którym odnotowywał przekazane kwoty. Ze spisu wynika, że królewnie Zofii w ekspedycji ślubnej towarzyszył orszak dworski złożony z 29 dostojników królewskich, duchownych i ziemskich, w tym 16 z Wielkopolski oraz 14 osób będących członkami jej dworu. Stan liczbowy koni

[44] AGAD, ASK, RP, sygn. 1, k. 51–51v.

[45] Przykładowo określenie *curienses* było używane w stosunku do osób zatrudnionych w oddziałach wojska nadwornego na Rusi w ostatnich latach panowania Jana Olbrachta. AGAD, ASK, RW, sygn. 4, k. 2.

DOI: 10.17951/rh.2021.52.61-83

w pocztach uczestników delegacji wynosił 479, z czego aż 300 należało do dostojników z Wielkopolski[46]. Podczas wypłaty świadczenie odebrały 33 osoby posiadające w pocztach łącznie 349 koni, w tym większość dworzan królewskich i członków dworu królewny oraz połowa spośród dostojników z Wielkopolski. Podskarbi wydał wówczas na wynagrodzenia kwotę wynoszącą 1755 florenów. Całkowity koszt uposażenia członków świty dworskiej, ujętej w wykazie, opiewał na sumę 2405 florenów. Faktyczna liczebność orszaku Zofii była z pewnością wyższa, bowiem spis, poza pewnymi wyjątkami, obejmował jedynie osoby biorące udział w wyjeździe na zasadzie dworzan konnych, a nie uwzględniał pozostałego personelu towarzyszącego królewnie i dostojnikom, np. trębaczy i innych służb[47]. Kanonik Jan Długosz będący uczestnikiem delegacji i naocznym świadkiem zaślubin Zofii Jagiellonki z margrabią Fryderykiem Hohenzollernem napisał w Rocznikach Królestwa Polskiego, że królewnie towarzyszyło 600 jeźdźców[48]. Liczba ta, jeśli nie została przez dziejopisa zawyżona, obejmowała wyprawę w całości. Osoby figurujące w spisie dostojników wysłanych na frankfurckie wesele przedstawia zamieszczona poniżej tabela.

Tab. 6. Statystyka świty dworskiej na wesele królewny Zofii Jagiellonki

Dworzanie królewscy			
Wielkość pocztu	Właściciel pocztu	Liczba osób	Stan liczbowy
26-konny	marszałek dworu Piotr Kurozwęcki	1	26
18-konny	Jan Chodecki	1	18
12-konny	Gniewosz Wnorowski Mikołaj Plechowski Jan Jukowski Jan Łabędź	4	48
10-konny	Jan Długosz Heindrich Alemanus Zygmunt Stosz	3	30
8-konny	Piotr Balicki	1	8

[46] Okazuje się, że świta Zofii Jagiellonki była niewiele mniejsza od orszaku jej starszej siostry Jadwigi podczas słynnego landshuckiego wesela w 1475 r., który, jak ustalił Marian Biskup, składał się z co najmniej 35 dostojników ziemskich i dworzan oraz liczył około 500 wierzchowców. Zob. M. Biskup, *op. cit.*, s. 298–299.

[47] Pod listą członków dworu królewny Zofii odnotowano wzmiankę o dwóch kucharzach pana Lubrańskiego i innych dostojników. AGAD, ASK, RP, sygn. 1, k. 52.

[48] M Duczmal, *op. cit.*, s. 498.

DOI: 10.17951/rh.2021.52.61-83

6-konny	Janusz Weresz Jan Ebermunt Mikołaj Pieniążek	3	18
RAZEM	13	13	148
z Wielkopolski			
60-konny	wojewoda poznański Maciej Mosiński z Bnina, starosta generalny Wielkopolski	1	60
30-konny	chorąży poznański Piotr Opaliński	1	30
26-konny	Andrzej Górski	1	26
24-konny	Kunesch cum socio	1	24
20-konny	biskup poznański Andrzej Oporowski Mikołaj Górka	2	40
16-konny	kasztelan kruszwicki Maciej Służewski	1	16
12-konny	Jan Oporowski Poniecki podkomorzy brzeski Florian Żychliński Rafał Leszczyński Jan Kośmider Imbir Stanisław z Objezierza Jan Rozdrażewski Zbąski	8	96
8-konny	Stanisław Budziszewski	1	8
RAZEM	16	16	300
Pokojowcy			
8-konny	ochmistrz Jan Sapieński	1	8
4-konny	pisarz królewski Jan Brandys	1	4
2-konny	Leszczyński, Wysocki, Paweł Rycerz, Rudski, Gorzycki, Jankowski, Złocki, Kiełczowski, Januszek	9	18
1-konny	Mikołajek	1	1
Brak informacji	Augustyn skarbnik Marek od pana Lubrańskiego	2	0
RAZEM	14	14	31

Wykaz pozwala przyjrzeć się bliżej rozmiarom, jakie osiągały poczty dostojników ziemskich, przedstawicieli możnowładztwa, a także episkopatu na tle liczebności pocztów członków dworu monarszego. Szczególną

DOI: 10.17951/rh.2021.52.61-83

uwagę zwraca informacja o udziale w delegacji wojewody poznańskiego Macieja Mosińskiego z Bnina z pocztem liczącym 60 koni[49]. W porównaniu z nim najwyżsi urzędnicy centralni posiadali poczty o połowę mniejsze. Wielkością dorównywał im natomiast poczet chorążego poznańskiego Piotra Opalińskiego, bratanka Macieja z Bnina oraz jego zastępcy na urzędzie starosty generalnego Wielkopolski[50]. Oczywiście osób wymienionych w spisie dworzan konnych, udających się na wesele królewny Zofii, które figurowały na liście dostojników z Wielkopolski, nie można – poza dworzanami władcy – zaliczyć w skład dworu królewskiego. W ich przypadku funkcja dworzan miała charakter nadzwyczajny i tymczasowy oraz ograniczała się do reprezentowania króla w określonych okolicznościach, poza polskim dworem monarszym.

Spisy dworzan z 1470 i 1478 r. stanowią źródła o nieocenionym znaczeniu dla badań nad składem i organizacją polskiego dworu królewskiego w drugiej połowie XV w. W odróżnieniu od list wypłat, znajdujących się w księgach rachunkowych Kazimierza Jagiellończyka, odnotowujących bieżące przychody i wydatki nadworne, zawierają one całościowe rejestry osób, które pełniły służbę dworską z pocztami konnymi. Wykazy odzwierciedlają skład i ustrój *curiae regis* w odniesieniu do kategorii *curienses*, pod którą podlegali urzędnicy centralni i nadworni oraz osoby sprawujące funkcje dworzan i pokojowców królewskich. Dwór monarszy polskiego władcy króla liczył w tym czasie około 80 członków mających poczty, w których znajdowało się w sumie około 650–660 koni. Przy uwzględnieniu danych z rejestrów dworzan można przyjąć, że dwór króla Kazimierza Jagiellończyka liczył co najmniej 160 osób, a przy uwzględnieniu liczebności pocztów konnych około 730–740 osób. Na podstawie zachowanych fragmentów ksiąg rachunkowych, w których znajdują się wykazy dworzan z 1470 i 1478 r., można przypuszczać, że w tym okresie sporządzano różne typy rejestrów w ramach rachunków podskarbińskich. Prawdopodobnie za podskarbiego Tomasza Trąmbczyńskiego obok rejestru zawierającego imienne zestawienia wypłat dla rotmistrzów królewskich prowadzone były także podobne rejestry dworzan konnych. Tego typu księgi rachunkowe zachowały się dopiero z okresu panowania następcy Kazimierza Jagiellończyka.

[49] *Urzędnicy wielkopolscy XII–XV wieku. Spisy*, oprac. M. Bielińska, A. Gąsiorowski, J. Łojko, red. A. Gąsiorowski, Kórnik 1985, nr 492.

[50] *Ibidem*, nr 345.

DOI: 10.17951/rh.2021.52.61-83

REFERENCES (BIBLIOGRAFIA)

Archival sources (Źródła archiwalne)

Archiwum Główne Akt Dawnych w Warszawie:

Archiwum Skarbu Koronnego, Oddział 1 Rachunki Królewskie, sygn. 22, 338; Oddział 85 Rejestry Popisowe Wojska Koronnego, sygn. 1; Oddział 86 Rachunki w wydatków na potrzeby wojska koronnego, sygn. 2, 4.

Printed sources (Źródła drukowane)

Rachunki królewskie z lat 1471–1472 i 1476–1478, oprac. S. Gawęda, Z. Perzanowski, A. Strzelecka, Wrocław 1960.

Účty dvora prince Zikmunda Jagellonského vévody hlohovskėgo a opavského, nejvyššího hetmana Slezska a Lužic, z let (1493) 1500–1507, wyd. P. Kozak, Praha 2014.

Studies (Opracowania)

Biskup M., *Wokół „lanshuckiego wesela"1475 roku*, w: M. Biskup, K. Górski, *Kazimierz Jagiellończyk: zbiór studiów o Polsce drugiej połowy XV wieku*, Warszawa 1987.

Borkowska U., *Rachunki królewskie jako źródło do poznania praktyk religijnych Jagiellonów*, w: *Peregrinatio ad veritatem. Studia ofiarowane Profesor Aleksandrze Witkowskiej OSU z okazji 40-lecia pracy naukowej*, Lublin 2004.

Borkowska U., *Dynastia Jagiellonów w Polsce*, Warszawa 2012.

Bukowski W., *Krąg rodzinny Jana Długosza*, w: *Jan Długosz (1415–1480). Życie i dzieła*, red. L. Korczak, M.D. Kowalski, P. Węcowski, Kraków 2016.

Czwojdrak B., *Dwory królewskie w Polsce w XV wieku – stan badań i postulaty badawcze*, w: *Curia regis, curia reginalis. Dwory królewskie w średniowiecznej Europie Środkowowschodniej – stan badań i postulaty badawcze*, red. B. Czwojdrak, A. Januszek-Sieradzka, Sandomierz 2014.

Czwojdrak B., *Liczebność późnośredniowiecznych i wczesnonowożytnych władców polskich*, „Roczniki Dziejów Społecznych i Gospodarczych" 2016, 76.

Duczmal M., *Jagiellonowie. Leksykon biograficzny*, Kraków 1996.

Nalewajek A., *Dworzanie królewicza Jana Olbrachta w latach 1487–1492. Przyczynek do badań nad karierami rodów szlacheckich w czasach jagiellońskich*, „Średniowiecze Polskie i Powszechne" 2018, 10 (14).

Nalewajek A., *Na królewskim dworze Jana Olbrachta*, „Roczniki Humanistyczne" 2011, 59, 2.

Niemczyk K., *Kilka uwag do genezy i początków hetmaństwa w Polsce*, „Średniowiecze Polskie i Powszechne" 2014, 6 (10).

Niemczyk K., *Wojskowa emanacja władzy królewskiej w osobie hetmana na przełomie XV i XVI w.*, w: *Władza a społeczeństwo*, red. A. Bryłka, T. Kałuski, M. Korbaś, Katowice 2016.

Rutkowska G., *Itinerarium króla Kazimierza Jagiellończyka 1440–1492*, Warszawa 2014.

Spieralski Z., *Geneza i początki hetmaństwa w Polsce*, „Studia i Materiały do Historii Wojskowości w Polsce" 1960, 5.

Sułkowska-Kurasiowa I., *Polska kancelaria królewska w latach 1447–1506*, Wrocław 1967.

Wilska M., *Liczebność dworu Kazimierza Jagiellończyka w świetle opublikowanych rachunków*, „Kwartalnik Historyczny" 1987, 94, 4.

Urzędnicy centralni i nadworni Polski XIV–XVIII wieku. Spisy, oprac. K. Chłapowski et al., red. A. Gąsiorowski, Kórnik 1992.

Urzędnicy wielkopolscy XII–XV wieku. Spisy, oprac. M. Bielińska, A. Gąsiorowski, J. Łojko, red. A. Gąsiorowski, Kórnik 1985.

DOI: 10.17951/rh.2021.52.61-83

NOTA O AUTORZE

Agnieszka Nalewajek – adiunkt w Katedrze Historii Nowożytnej w Instytucie Historii Wydziału Nauk Historycznych Uniwersytetu Kardynała Stefana Wyszyńskiego w Warszawie. Prowadzi badania nad kulturą i społeczeństwem staropolskim, polskim dworem królewskim, rodami szlacheckimi.

DOI: 10.17951/rh.2021.52.61-83